

Linnéuniversitetet

Kalmar Växjö

Kandidatuppsats

Invandrare äga ej tillträde

Mötet med det svenska i Marjaneh Bakhtiaris roman *Kan du säga schibbolet?*

Författare: Carina Kjelsson
Handledare: Piia Posti
Examinator: Peter Forsgren
Termin: VT14
Ämne: Litteraturvetenskap
Nivå: Kandidat
Kurskod: 2LI10E

Innehåll

1 Inledning.....	1
2 Syfte och metod.....	2
2.1 Disposition.....	2
3 Forskningsöversikt.....	3
4 Teori.....	6
4.1 Postkolonial teori.....	7
4.2 Bourdieu.....	9
5 Analys.....	11
5.1 Mehrdad – mönsterinvandraren.....	11
5.2 Noushin – den vilsna invandraren.....	16
5.3 Baran – första generationens svensk.....	21
6 Sammanfattning.....	25
7 Källförteckning.....	27

1 Inledning

I Östgöta Correspondenten den 6 mars 2014 kunde man i en kolumn av Eli Göndör läsa om hur Sverige betraktas som alltmer rasistiskt trots att undersökningar visar att vi är ett av de mest toleranta länderna i världen.¹ I samhällsdebatten är mångkulturalismens för- och nackdelar flitigt debatterade och antalet invandrarförfattare ökar. Hur människor förhåller sig till andra kulturer har länge intresserat mig och jag har nyfiket följt flera av de unga invandrarförfattarnas produktion.²

I min uppsats ska jag fördjupa mig i Marjaneh Bakhtiaris roman *Kan du säga schibbolet?* som utkom 2008.³ Romanen befolkas av många karaktärer men jag ser familjen Abbasi som bokens huvudpersoner. Föräldrarna i familjen är invandrare från Iran. Pappan, Mehrdad, är akademiker och undervisar på högskolan och mamman, Noushin, är sjukskriven från en projektanställning. Deras två tonårsdöttrar, Parisa och Baran, är båda födda i Sverige. Förutom familjen får läsaren möta Noushins gamla SFI- lärare Gudrun, Mehrdads mor och hennes väninna, väninnans svärson och ett antal kollegor och studenter till Mehrdad. Romanen utspelas under några händelserika månader i familjens liv. En allvetande berättare redogör för vad som händer men också för personernas tankar och känslor. Det uppstår en del dråpliga och ibland sorgliga situationer och jag upplever att berättaren ibland driver med familjen och människorna de möter. Familjemedlemmarna är tämligen statiska och utvecklas inte särskilt mycket i boken och emellanåt är tonen nästan satirisk. Mycket av det som händer sker i ljuset av att familjen Abbasi är invandrare. Detta tycker jag är intressant och även om det handlar om fiktion finns en koppling till verkligheten och den diskussion som finns i samhället idag. Jag vill därför undersöka hur mötet med Sverige, det svenska och svenskarna ser ut för några av familjemedlemmarna utifrån deras olika förutsättningar. Jag har valt att begränsa analysen till Mehrdad, Noushin och Baran då dessa tre karaktärer representerar olika förhållningssätt till svenskhet och identitet.

¹ Eli Göndör, "Hur rasistiskt är Sverige", *Östgöta Correspondenten*, 2014-03-03.

² Begreppet invandrarförfattare diskuteras i avsnitt 3 i den här uppsatsen.

³ Marjaneh Bakhtiari. *Kan du säga schibbolet?* Stockholm: Ordfront, 2008.

2 Syfte och metod

Syftet med uppsatsen är att se hur Marjaneh Bakhtiari i sin roman *Kan du säga schibbolet?* belyser identitet utifrån ett invandraperspektiv och ställer det i relation till svenskhet och gemenskap. Ordet schibbolet i titeln är från biblisk tid känt som ett lösenord och hinder för obehöriga. De som kunde uttala ordet schibbolet på rätt sätt tilläts passera medan de som uttalade ordet på ett felaktigt sätt högs ned. Bokens titel blir en referens till de försök medlemmarna i familjen Abbasi gör för att få bli delaktiga i den svenska gemenskapen. Bakhtiari problematiserar härigenom begrepp som identitet, utanförskap och mångkultur.

Eftersom en stor del av romanen gestaltar situationer där människor med olika ursprung möts har jag valt att titta på hur några av de centrala karaktärerna hanterar dessa situationer och vad dessa situationer förmedlar beträffande sådant som utanförskap, tillhörighet och identitet. Därmed utgår jag från ett slags karaktärsanalys men sätter den i relation till den större tematiska frågan om tillhörighet och svensk gemenskap. Vidare sätts detta i ett postkolonialt perspektiv eftersom jag kommer att undersöka hur forskningsfältets begrepp som härmning, ambivalens och hybriditet kan användas för att belysa hur Bakhtiari problematiserar tillhörigheter och utanförskap utifrån invandrarens perspektiv. Tillsammans med det postkoloniala perspektivet använder jag Bourdieus kultursociologiska resonemang om kapital, då framförallt vad gäller förekomsten av kulturellt kapital hos karaktärerna, och utreder hur detta kapital påverkar karaktärernas möjligheter att delta i den svenska gemenskapen.

Jag menar att Bakhtiari i sin roman visar att invandrare nekas tillträde till den svenska gemenskapen och att ett stort kulturellt eller socialt kapital inte har någon betydelse i fråga om möjligheten att bli en del av det svenska. Oavsett hur invandraren själv konstruerar sin identitet är det ursprung och etnicitet som har betydelse för hur omgivningen konstruerar invandrarens identitet. För att visa på detta förhållande gör jag en jämförande analys av karaktärernas förhållande till sin upplevda identitet som invandrare eller som svensk och ställer det mot omgivningens syn på karaktärernas identitet.

2.1 Disposition

I uppsatsen presenterar jag först en forskningsöversikt där jag bland annat problematiserar begreppen invandrarförfattare, invandraridentitet och svenskhet. Jag redogör sedan för vilka teoretiska perspektiv mitt analysarbete vilar på och diskuterar viktiga teoretiska begrepp innan

jag går vidare till själva analysdelen. Där studerar jag tre av huvudkaraktärerna i romanen närmare. Jag visar hur de ser på sin egen identitet och på sitt ursprung och vilken möjlighet de har att bli en del av den svenska gemenskapen.

3 Forskningsöversikt

Bakhtiari ses ofta som en invandrarförfattare. Begreppet är inte entydigt och långt ifrån oproblematiserat. Lars Wendelius redogör för ett stort antal invandrarförfattare i *Den dubbla identiteten: immigrant- och minoritetslitteratur på svenska 1970-2000*.⁴ Wendelius undersökning omfattar ”i Sverige bosatta utlandsfödda författare av icke-svensk härkomst”⁵. Wendelius menar dock att det inte räcker att vara av utländsk härkomst för att vara en invandrarförfattare, författarens litterära produktion måste också beröra vissa teman. De teman Wendelius tar upp är bland annat drömmen om hemlandet, kulturmöten och den dubbla identiteten.⁶ En del av den forskning jag hittat studerar Bakhtiari som invandrarförfattare. Josefin Valhams examensarbete ”Vem vill ha mig som svensk? – En problematisering av begreppet invandrarförfattare” behandlar Marjaneh Bakhtiaris och hennes roman *Kan du säga schibbolet?*⁷ Valham tittar på begreppet invandrarförfattare ur ett poststrukturalistiskt och postkolonialt perspektiv och diskuterar vad en invandrarförfattare är. Utifrån de inslag som Wendelius identifierat som typiska i invandrarlitteratur, t.ex. känslor av främlingskap och längtan till fosterjorden, undersöker Valham *Kan du säga schibbolet?* Valham menar att den sortens inslag i stort sett saknas i romanen. I min analys av romanen kan jag dock se flera sådana markörer. Ett exempel är Noushin, mamman i familjen Abbasi och den av mina studerade karaktärer som har svårast att hitta sin plats i Sverige. Hon funderar emellanåt på Iran och hur det skulle vara att flytta tillbaka vilket jag tolkar som en längtan tillbaka till hemlandet.⁸ Jag har dock inte för avsikt att studera författarens bakgrund som en del i min analys av *Kan du säga schibbolet?* Valhams studie är därför inte helt relevant för min analys men inte desto mindre intressant. Varför är det viktigt att veta var gränsen mellan en ”svensk” författare och en ”invandrarförfattare” går?

⁴ Lars Wendelius. *Den dubbla identiteten: immigrant- och minoritetslitteratur på svenska 1970-2000*. Uppsala: Centrum för multietnisk forskning, 2002.

⁵ Ibid., s. 11.

⁶ Ibid. s. 71.

⁷ Josefin Valham. ”Vem vill ha mig som svensk? – en problematisering av begreppet invandrarförfattare”. Mälardalen högskola, Akademin för utbildning, kultur och kommunikation. [Examensarbete], 2009.

⁸ Bakhtiari, s. 273.

I sin magisteruppsats, ”Annorlundahet som kapital – Kategorin invandrarförfattare och annorlundahet på det litterära fältet”, skriver Anja Dahlstedt om mottagandet av Bakhtiaris debutroman och diskuterar författarens annorlundahet i egenskap av invandrarförfattare.⁹ Dahlstedt menar att det finns fyra olika innebörder av begreppet invandrarförfattare. De som har någon form av invandrarbakgrund kan räknas hit liksom de som växt upp i invandrantäta områden. Även de som i sina verk knyter an till frågor som rör identitet och mångkultur kan ses som invandrarförfattare och det kan även de som använder en viss form av svenska, ”blattesvenska” göra.¹⁰ Dahlstedt har gått igenom ett antal recensioner av *Kalla det vad fan du vill* och visat på recensenternas förtjusning i att få knyta verket till en invandrarförfattare och dessutom en kvinnlig sådan.

Det finns flera kandidat- och magisteruppsatser om Bakhtiaris första bok *Kalla det vad fan du vill*. Linus Henriksson diskuterar vad som kännetecknar satir i sitt examensarbete ”Att finna tonen – om satir i Marjaneh Bakhtiaris roman *Kalla det vad fan du vill*”.¹¹ Ironi är en del av satiren och det finns i huvudsak två olika typer, verbal ironi och situationsironi. Den andra delen av satir är komik. Satir ska vara underhållande samtidigt som den är avslöjande.¹² I en satir är karaktärerna karikatyrer och utvecklas och förändras inte under berättelsen.¹³ Detta har Henriksson tagit fasta på och undersöker förekomsten av detta i *Kalla det vad fan du vill*. Han visar att denna typ av oförändrade karaktärer finns i boken och hittar också prov på satir i form av komiska händelser där språkförbistringar emellanåt leder till skrattretande meningsutbyten.¹⁴ Även i *Kan du säga schibbolet?* använder sig Bakhtiari av satir vilket jag visar i min analys.

Mycket av den forskning som finns om Bakhtiaris roman *Kalla det vad fan du vill* handlar om identitet. I c-uppsatsen ”Kulturmöte och identitet - en textanalys av tre skönlitterära texter” skriver Therese Andersson om kulturmöten och hur dessa möten påverkar identiteten.¹⁵

⁹ Anja, Dahlstedt. ”Annorlundahet som kapital – Kategorin invandrarförfattare och annorlundahet på det litterära fältet”. Högskolan i Borås, Bibliotekshögskolan. [Magisteruppsats], 2006.

¹⁰ Ibid., s. 23.

¹¹ Linus Henriksson. ”Att finna tonen – om satir i Marjaneh Bakhtiaris roman *Kalla det vad fan du vill*”. Örebro Universitet, HumUS-akademien, 2011.

¹² Ibid., s. 7.

¹³ Ibid., s. 8.

¹⁴ Ibid., s. 16f.

¹⁵ Therese Andersson. ”Kulturmöte och identitet – en textanalys av tre skönlitterära texter”. Örebro Universitet, HumUS-akademien. [C-uppsats], 2007.

Andersson redogör för hur identitetsskapandet hos en människa går till och hur denna process kan ledas i nya riktningar genom påverkan utifrån.¹⁶ Hon beskriver också hur känslan för en kultur skapas och hur en individs möte med andra kulturer kan skapa en förändrad syn på sig själv.¹⁷ I sin analys studerar Andersson *Kalla det vad fan du vill* utifrån vad ursprung, språk, kontinuitet, bemötande och främlingskap betyder för identiteten.

Även forskaren Satu Gröndahl analyserar identiteten i *Kalla det vad fan du vill* men med fokus på de kvinnliga karaktärerna i sin artikel ”Från *Fångarnas kör till Svinälängorna* – kvinnliga erfarenheter i den interkulturella svenska litteraturen”.¹⁸ Hon konstaterar att dottern i *Kalla det vad fan du vill* själv vill definiera sin identitet och att den är påverkad av såväl det svenska som den kulturella bakgrunden och dessutom av kön och ålder.¹⁹

Svenskhet och ”vi” och ”dom” står i fokus när Martin Granath i sitt examensarbete analyserar *Kalla det vad fan du vill* i ”Kampen om berättelsen - The Struggle of Narratives”.²⁰ Den svenska normen beskrivs och hur karaktärerna värjer sig mot att kategoriseras och grupperas utifrån sin etniska bakgrund men ”normgruppen har sin bild klar: invandrare är en marginaliserad grupp i samhället, i kropp och själ präglade av socialt utanförskap och diskriminering”.²¹ Granath bygger sin analys och sina slutsatser på bl.a. Magnus Nilssons resonemang i *Den föreställda mångkulturen*²² och ser invandraren som en social konstruktion.²³

I *Den föreställda mångkulturen* analyserar Nilsson också Bakhtiaris roman *Kalla det vad fan du vill*. Nilsson studerar romanen utifrån ett resonemang kring etnicitet och identitet. Han menar att Bakhtiari i *Kalla det vad fan du vill* kritiserar det han kallar den förställda

¹⁶ Andersson, s. 6f.

¹⁷ Ibid., s.15f.

¹⁸ Satu Gröndahl. ”Från *Fångarnas kör till Svinälängorna* – kvinnliga erfarenheter i den interkulturella svenska litteraturen. i Arping, Åsa och Nordenstam, Anna red. *Genusvetenskapliga litteraturanalyser*. Lund: Studentlitteratur, 2010. s. 235-245.

¹⁹ Ibid., s. 239.

²⁰ Martin Granath. ”Kampen om berättelsen – The Struggle of Narratives”, Malmö högskola, Lärarutbildningen Kultur-Språk-Medier. [Examensarbete], 2013.

²¹ Ibid., s. 31.

²² Magnus Nilsson. *Den föreställda mångkulturen: klass och etnicitet i svensk samtidsprosa*. Hedemora: Gidlund, 2010.

²³ Granath. s. 39.

mångkulturen. Nilsson anser att Bakhtiari menar att människor istället för att bli betraktade som medlemmar av en etnisk grupp ska ses som unika individer.²⁴

Större delen av den forskning som finns hänför sig till Bakhtiaris debutroman *Kalla det vad fan du vill* och många gånger med fokus på författarens ursprung. Studierna tar också upp etnicitet och identitet. Det jag intresserar mig för hos Bakhtiari är framförallt hur hon utforskar vilken betydelse personens upplevda identitet har för möjligheten att delta i den svenska gemenskapen. Den typen av studie finns ännu inte.

Svenskhet är ett begrepp som är omöjligt att definiera. Ändå verkar många anse att det finns något som är typiskt för det svenska. Michael Azar menar i *Den koloniala bumerangen* att det inte finns någon definition på vad som är svenskt, ”en äkta svensk är den som inte är som den som inte är det”.²⁵ ”Den kulturella och etniska skillnaden har alltmer kommit att bli Svaret på frågan om vem som är vem, vem som hör till vad och vem som hör till vem” skriver Azar.²⁶ Istället för att övervinna de olikheter som olika kulturella grupper förväntas ha handlar det om att uppfinna skillnader så att inte likheterna blir det framträdande. Azars tankar om svensk gemenskap och tillhörighet är centrala för den här uppsatsen och återkommer under det postkoloniala perspektivet i teoriavsnittet som följer.

4 Teori

Jag studerar, som tidigare nämnts, *Kan du säga schibbolet?* ur ett postkolonialistiskt perspektiv i kombination med Pierre Bourdieus kultursociologiska tankar om kapital. Familjen Abbasi är ursprungligen från Iran och i perspektivet av postkoloniala teorier vill jag se hur familjemedlemmarnas möte med svenskheten och det svenska ser ut beroende på det kapital de besitter. Jag vill också se hur deras orientaliska ursprung utifrån Edward Saids teorier tar sig uttryck i mötet med det svenska och om det har någon påverkan på mötet. När det gäller svenskhet och det svenska kommer jag använda Azars tankar om hur en nationell identitet konstrueras. Homi K. Bhabha använder begreppen mimicry, ambivalens och kulturell

²⁴ Nilsson, s.113.

²⁵ Michael Azar. *Den koloniala bumerangen. Från schibbolet till körkort i svenskhet*. Stockholm/Stehag: Brutus Östlings bokförlag Symposium, 2006. s. 82.

²⁶ Ibid., s. 15.

hybrid. Jag kommer att diskutera dessa begrepp och använda dem i min analys för att visa hur familjemedlemmarnas beteende kan kopplas till deras ursprung.

4.1 Postkolonial teori

Frantz Fanon diskuterar i *Svart hud, vita masker*²⁷ hur han oavsett utbildning, åsikter eller framgång alltid ses som en ”neger” och beskriver sin hudfärg som ”ett medfött komplex”.²⁸ I skenet av kolonialismen och den vite mannen blir utsidan, utseende och hudfärg det viktiga och det som allt annat handlar om. ”När folk uppskattar mig är det trots min hudfärg” menar Fanon.²⁹ Som svart ges man egenskaper utifrån sin hudfärg och definierar också sig själv i förhållande till den vite mannen. Detta är inte bara en realitet för svarta. Edvard W. Saida bok *Orientalism*³⁰ kom ut 1978. Boken är en hård uppgörelse med Västerlandets ansvar för konstruktionen av Österlandet, vilken Said benämner orientalism. Han menar att västvärlden, occidenten, i princip har två bilder av orienten och människorna där: en exotisk plats med en atmosfär av Tusen och en natt eller som en plats med lömska och opålitliga människor. Jag menar att den syn på Österlandet som Said har påvisat präglar mötet med det svenska för den som ses som orientalisk. Att se någon som exotisk och intressant gör att den människan förminskas och i *Kan du säga schibbolet?* förekommer det på flera ställen. (Den andra bilden Said förmedlar om orientalen som opålitlig syns däremot inte lika tydligt i romanen.) I konstruktionen av orientalen är det dock inte bara västerlandet som agerar, menar Said. Österlandet blir också medskapare av orientalismen eftersom det måste förhålla sig till Västerlandets konstruktion.

Den migration kolonialismen har lett till har medfört att de koloniserade numera befinner sig även i koloniserarens hemländer. ”Det orientalas annorlunda är därmed splittrat i ett utanför väst och innanför väst” skriver Paul Tenngart i *Litteraturteori*.³¹ Koloniseraren har gjort en bild av hur den koloniserade är och hur han själv är. När dessa bilder vacklar uppstår en ambivalens i synen på den koloniserade och denna position kan användas av den koloniserade. Homi K. Bhabha beskriver i *The location of culture* fenomenet mimicry.³² Med detta avses en härmning av den vite mannens attribut som ett sätt för den koloniserade att

²⁷ Frantz Fanon. *Svart hud, vita masker*. Göteborg: Daidalos, 1995.

²⁸ Ibid., s. 111.

²⁹ Ibid., s. 113.

³⁰ Edward W Said. *Orientalism*. Stockholm: Ordfront, 1993.

³¹ Paul Tenngart. *Litteraturteori*. Malmö: Gleerups, 2008. s. 139.

³² Homi K. Bhabha. *The location of culture*. London: Routledge, 1994.

skaffa sig en identitetsposition och makt. Man kan se mimicry som ett slags kamouflage där den koloniserade anpassar sig för att smälta in i den vita omgivningen. Begreppet mimicry lutar sig mot begreppet ambivalens eftersom det i den imitation av den vite som den koloniserade gör, finns vissa skillnader samtidigt som likheterna är stora. Detta skapar en ambivalens som gör den vite mannen osäker. Bhabha menar att "[t]he effect of mimicry on the authority of colonial discourses is profound and disturbing".³³ För den koloniserade som genom migration befinner sig i ett nytt land kommer den gamla kulturen att te sig alltmer avlägsen samtidigt som man inte omfattas av den nya kulturen, personen blir en kulturell hybrid.³⁴ I boken finns exempel på alla tre företeelserna vilket jag kommer att visa i min analys.

Ett samhälle består av någon form av gemenskap mellan dem som bor där. Michael Azar diskuterar i *Den koloniala bumerangen* vilka krav som finns för att få komma in i ett samhälle och hur samhället hela tiden kräver nya prestationer när de gamla har klarats av.³⁵ Det är nämligen inte så att alla är välkomna att delta i gemenskapen, utan det finns en gräns mellan dem som delar gemenskapen och dem som står utanför och hindras från att komma in. Azar menar att "[g]ränsen mellan gemenskapens insida och dess utsida är en skör tråd".³⁶ Denna "sköra tråd" kallar Azar för det *symboliska objektet*.³⁷ Det symboliska objektet "förbinder subjekt till subjekt genom att skriva in dem via en eller annan benämning i samma gemenskap".³⁸ Det visar på den enskildes del i en gemenskap samtidigt som det visar på kollektivets anspråk på individen och utgör på så sätt en sorts schibboleth, lösenord, för den som vill befinna sig i gemenskapen. Azar menar dock att det inte är *skillnaden* mellan dem på insidan och dem på utsidan som är problemet här utan *likheten*. För att gränsen ska upprätthållas gäller det att bortse från likheterna och uppfinna skillnaderna.³⁹ Vad som kan utgöra detta symboliska objekt är svårt att säga men det är viktigt att värdet hos det symboliska objektet inte minskar då det delas. Om alla kan få del av det är objektet värdelöst

³³ Bhabha, s. 86.

³⁴ Catharina Eriksson, Maria Eriksson Baaz & Håkan Thörn red. *Globaliseringens kulturer. Den postkoloniala paradoxen, rasismen och det mångkulturella samhället*. Nora: Nya Doxa, 1999.

³⁵ Azar, s. 12f.

³⁶ Ibid., s. 79f.

³⁷ Ibid., s. 80.

³⁸ Ibid., s. 80f.

³⁹ Ibid., s. 82.

ty då upprätthålls inte gränsen mellan dem innanför och dem utanför.⁴⁰ Att låta det symboliska objektet bestå av ras och hudfärg kan vara ett sätt att stänga oönskade människor ute. Efter de förödande konsekvenser som rasbiologin varit del av är det nuförtiden dock inte ras som är den huvudsakliga indelningen av människor utan kultur. Detta är ett sätt att kringgå gamla rasstrukturer då kultur och etnicitet är begrepp som har en mer positiv klang. Magnus Nilsson visar också på detta då han i *Den föreställda mångkulturen* hänvisar till Motturi som hävdar att kultur och etnicitet har ersatt begreppet ras.⁴¹ ”Etnicitet är nämligen i hög utsträckning en produkt av ett misslyckat försök att förvandla det biologiska begreppet ras till en kulturell kategori” menar Nilsson.⁴² Azar hävdar att kultur och etnicitet ”pekar ut ett slags exotiserande respekt för den förmodade andre”.⁴³ Nilsson noterar ett liknande förhållande då han hävdar att man också kan betrakta etnicitet som en form av kulturellt kapital.⁴⁴ Detta anknyter till Bourdieus tankar om att människor har olika sorters kapital och också olika mycket kapital.

4.2 Bourdieu

Pierre Bourdieu för i sin artikel ”Ökonomisches Kapital, kulturelles Kapital, soziales Kapital” ett resonemang om olika typer av kapital som människor kan ha.⁴⁵ Detta kapital avgör, enligt Bourdieu, hur människor uppfattar olika situationer och även själva uppfattas och det är intressant att studera hur detta påverkar mötet med svenskheten och det svenska för familjen Abbasi. Bourdieu menar att det finns tre olika typer av kapital: ekonomiskt, kulturellt och socialt. Ekonomiskt kapital är kanske självklart och består i sådant som ”omedelbart och direkt är möjligt att konvertera till pengar” (min översättning).⁴⁶ När det gäller kulturellt och socialt kapital blir det mer komplicerat. Det kulturella kapitalet kan delas in i tre olika typer: inkorporerat, objektiverat och institutionaliserat.⁴⁷ Det inkorporerade kulturella kapitalet är det som finns hos den enskilda människan och som förvärvats genom tid och arbete. Exempel på denna typ av kapital kan vara god kännedom om olika typer av litterära verk, ett vårdat

⁴⁰ Azar, s. 102.

⁴¹ Nilsson, s. 34.

⁴² Ibid., s. 33.

⁴³ Azar, s. 90.

⁴⁴ Nilsson, s. 45.

⁴⁵ Pierre Bourdieu. “Ökonomisches Kapital, kulturelles Kapital, soziales Kapital” ur Reinhard, Kreckel, red., *Soziale Ungleichheiten*, Göttingen 1983, 183-98.

⁴⁶ Originaltexten lyder ”ist unmittelbar und direkt in Geld konvertierbar”. Bourdieu, s. 186.

⁴⁷ Ibid., s. 186.

språk och kunskaper i främmande språk. Detta kapital kan inte överföras till någon annan men kan ändå ärvas inom vissa ramar. En förälder som investerar tid och pengar i sitt barns uppväxt, kan på detta sätt i någon mån överföra sitt inkorporerade kulturella kapital till nästa generation.⁴⁸ Det objektiverade kulturella kapitalet är till exempel, konst, böcker och olika verktyg. Den här sortens kulturella kapital kan alltså förvärfvas genom arv eller köp.⁴⁹ Den tredje och sista typen av kulturellt kapital, institutionaliserat kulturellt kapital, handlar om titlar och examina.⁵⁰ Till detta kommer Nilssons tankar om att en persons etnicitet också kan vara ett kulturellt kapital.⁵¹ Detta skulle då kunna rymmas inom ramen för det inkorporerade kulturella kapitalet trots att det egentligen handlar mer om ett arv än något personligen förvärvat. Att detta kapital har betydelse i både positiv och negativ riktning för medlemmarna i familjen Abbasi kommer jag att visa i analysen.

Det sociala kapitalet, menar Bourdieu, kan bestå av sådana saker som ett släktnamn, en adelstitel eller ett kontaktnät.⁵² Denna typ av kapital är förstås beroende av var personen befinner sig, ett efternamn som i vissa språkområden signalerar fina anor betyder någon annanstans ingenting. För en svensk läsare utan tillgång till större kunskaper om Iran och iranska namn är det till exempel omöjligt att veta om Abbasi är ett efternamn som hör till societeten, en konstnärsfamilj eller signalerar fattigdom. Läsaren saknar alltså ett kapital på samma sätt som familjen Abbasi saknar kapital med den viktiga skillnaden att läsaren trots detta fortfarande befinner sig i den svenska gemenskapen.

En människas kapital påverkar hur hon blir bemött i olika sammanhang och det kapital de olika familjemedlemmarna i familjen Abbasi äger kommer att påverka de möten de har. Genom att jag också använder ett postkolonialt perspektiv kan jag visa att deras kapital också är beroende av det faktum att de är invandrare och att detta är en betydelsefull faktor i deras möten med Sverige och det svenska.

⁴⁸ Bourdieu, s. 187ff.

⁴⁹ Ibid., s. 189f.

⁵⁰ Ibid., s. 190.

⁵¹ Nilsson, s. 45.

⁵² Ibid., s. 191ff.

5 Analys

I boken *Kan du säga schibbolet?* får vi följa familjen Abbasi under ett antal månader. Familjen består av pappa Mehrdad, mamma Noushin och döttrarna Parisa och Baran. Föräldrarna är invandrade från Iran medan tonårsdöttrarna är födda i Sverige. Parisa vill åka till Iran för att kunna fotografera en religiös högtid för ett skolarbete. Noushin är till en början mycket negativ till detta men ger till slut med sig på villkor att systern Baran också följer med. Döttrarna kommer iväg till Iran och bor där hemma hos sin moster, Noushins syster. Helt plötsligt är de inte längre iranier i Sverige utan svenskar i Iran. Parallellt med barnens resa till Iran får Mehrdad problem med sitt arbete som lärare på högskolan. Han tror inte på mångkulturalism och det leder till konflikter med både studenter och ledning och han avskedas till slut.

Romanen visar på många sätt hur det svenska ställs mot ”det andra”, någon form av mångkulturalism. Detta påverkar de olika familjemedlemmarna olika beroende på deras position i samhället och förmåga till anpassning. I boken finns det flera episoder där ursprung och identitet tas upp. Det är dock värt att notera att de olika familjemedlemmarna inte själva verkar ha samma syn på sitt ursprung. Jag kommer i min analys att studera tre av huvudkaraktärerna i romanen: pappa Mehrdad, mamma Noushin och yngsta dottern Baran. Jag menar att de representerar olika förhållningssätt gentemot sitt ursprung och det svenska och jag kommer att visa hur deras möten med svenskheten och det svenska påverkas och bestäms av deras kapital och ursprung.

5.1 Mehrdad – mönsterinvandraren

Bakhtiari skapar en mönsterinvandrare i Mehrdad. Hans anpassning till Sverige påtalas ofta, han samtalar på ”felfri svenska” och han beskrivs som ”ett stycke vandrare korrekt svenska”.⁵³ Språket är en viktig symbolisk markör för den svenska gemenskapen och identiteten hos Bakhtiari och återkommer även hos Noushin som en viktig faktor i identitetsskapande och svenskhet vilket jag visar senare i analysen.

För Mehrdad är språket ett arbetsredskap. Mehrdad är högutbildad och anställd på en högskola där han håller kurser och föreläser för studenter. Bakhtiari problematiserar frågan om mångkultur genom att låta Mehrdad undervisa i kurser där den frågan diskuteras. Rana är

⁵³ Bakhtiari, s.8.

en av Mehrdads studenter och har sökt till kursen för att hon hört att Mehrdad är kritisk mot mångkulturen. Hon blir snabbt besviken. Trots att Mehrdad själv är invandrare verkar han inte förstå någonting om hur det är att vara invandrare och det samförstånd hon trodde att de skulle ha existerat inte.⁵⁴ Det är tydligt att Rana tycker att de borde ha något gemensamt utifrån sin etniska bakgrund som icke-svenskar. I ett samtal menar Rana att Mehrdad bara ser henne som en muslimsk tjej med slöja och att han får allt att vara så enkelt. Själv hävdar han att det inte är enkelt och att det därför krävs ansträngning.

Men ansträngning för vad, Mehrdad? Alltså du säger det hela tiden. Vad är det jag ska anstränga mig för? Att dom ska se att jag är som dom? Varför behöver dom aldrig anstränga sig för att inte tro det? Alltså, jag är ju van vid att dom inte tror det. Jag är ju född här, så det är inte det. Men det är störigt.⁵⁵

Genom att ställa Rana mot Mehrdad visar Bakhtiari på två olika förhållningssätt till mångkulturen, den kan accepteras om än ifrågasättas (vilket är vad Rana gör) eller förnekas (vilket är vad Mehrdad gör). Båda sätten att förhålla sig till mångkultur har sina brister vilket Bakhtiari tydliggör genom sina karaktärer Rana och Mehrdad. Nilsson menar att ett kulturellt homogent samhälle är en fiktion.⁵⁶ På denna fiktion växer en föreställning om ett kulturellt heterogent, mångkulturellt, samhälle fram, en föreställning Nilsson kallar den föreställda mångkulturen. Både Rana och Mehrdad kan förstås som representanter för denna föreställda mångkultur. Mehrdad härmar det svenska i en förhoppning att det finns ett kulturellt homogent samhälle och hoppas att han därigenom ska bli svensk. Rana däremot inser att hon alltid kommer att förpassas till ”dom” på grund av sin etniska bakgrund. Rana är född i Sverige men betraktar sig inte som svensk eftersom hon gör skillnad på vi och ”dom”. Samtidigt menar hon att hon är som ”dom” och undrar varför hon ska behöva anstränga sig för att hela tiden visa det när ”dom” skulle kunna anstränga sig för att inte tro att hon är annorlunda. Bakhtiari låter henne vara ambivalent men ändå ett offer för vi och ”dom”-tänkandet. Bakhtiari visar här hur problematiskt det blir när människor som är födda i Sverige blir ansvariga för tidigare generationers ursprung och det blir uppenbart att det inte räcker att kunna säga schibbolet på skånska för att få räknas till den inre kretsen, den krets som kallas och kallar sig svenskar.

⁵⁴ Bakhtiari, s.166.

⁵⁵ Ibid., s.169.

⁵⁶ Nilsson s. 19.

Mehrdad kallar dock sig själv svensk, en beskrivning som inte delas av hans omgivning. Hans kollega Martin Larsson säger ”hade du varit svensk” till honom i ett gräl och ”dessa fyra ord borrar ett hål rakt genom Mehrdads hjärta varje gång han hörde att han fortfarande inte ansågs vara en sådan”.⁵⁷ Bakhtiari låter Mehrdad representera invandraren som tror att det är möjligt att bli svensk och som jobbar mycket målmedvetet för att bli det. Trots sitt hårda arbete nekade Mehrdad gång på gång inträde i den svenska gemenskapen. Det är övertydligt att det inte finns några verkliga attribut som Mehrdad saknar. Han talar perfekt svenska, han har en god utbildning och bor i ett bostadsområde med andra svenskar. Genom Mehrdad illustrerar Bakhtiari den andres försök att delta i gemenskapen genom mimicry och vi förstår Mehrdads motiv att härma svenskheten. Noushin konstaterar att hennes man ”tror att han vet hur man blir svensk” och dessutom att ”han tror att alla kan bli svenskar om dom bara anstränger sig”.⁵⁸ Mehrdad är villig att helt assimileras av sitt nya land men hindras av sitt ursprung. I Martin Larssons kommentar låter Bakhtiari oss få se det symboliska objektet, den viktiga skillnaden som samlar de svenska genom att urskilja ”de andra”.

Det finns underförstådda normer om hur en svensk och hur en invandrare ska uppföra sig. Bakhtiari låter Mehrdad, medvetet eller omedvetet, ignorera sådana vedertagna regler. På den högskola Mehrdad arbetar finns det flera i kollegiet som tycker att Mehrdad inte uppför sig som den invandrare han är. Särskilt upprörd är Martin Larsson. Han menar att Mehrdad uttrycker sig rasistiskt och att han tillåts att skriva det han gör bara för att han är invandrare. ”Hade du varit svensk” säger Martin ”hade du blivit anklagad för rasism direkt”.⁵⁹ Här ställer Bakhtiari Mehrdad mot en man på samma nivå, med liknande position. De båda männen har relativt lika bakgrund och deras kulturella kapital såsom Bourdieu talar om det i form av akademiska titlar, liknande arbeten, goda språkkunskaper och bildning är i stort sett lika. Mehrdad är dock till skillnad från Martin Larsson invandrare. I den akademiska värld som de båda männen befinner sig i är mångkultur något positivt vilket Bakhtiari visar genom den konferens som anordnas på skolan genom att bjuda in olika föreläsare på tema mångkultur. Det är därför kontroversiellt att Mehrdad inte vill definiera sig själv utifrån etnicitet och kultur utan strävar efter att vara svensk. Martin menar att det i det akademiska sammanhang där de

⁵⁷ Bakhtiari, s.146. Citatet ovan är en del av ett längre meningsutbyte där Martin Larsson hävdar att Mehrdad med sitt etniska kapital tillåts säga saker som är otänkbara för en svensk, den scenen återkommer jag till senare i analysen. Här vill jag visa att Mehrdad särskiljs från den svenska gemenskapen och ses som avvikande från den.

⁵⁸ Ibid., s.21.

⁵⁹ Ibid., s.146.

båda männen befinner sig, trots allt är en fördel att inte vara svensk och att samhället accepterar mer från icke-svensken. Mehrdad skulle alltså få vissa förmåner tack vare sin utländska härkomst. Detta är en slags exotisering av Mehrdad som ger honom ett högre kulturellt kapital. Detta kapital kan han utnyttja till att säga och göra saker etniska svenskar inte kan göra. Att detta kapital inte räcker särskilt långt blir uppenbart då han får lämna sitt arbete på högskolan på grund av sina åsikter i mångkulturfrågan.

Karaktären Sanna utgör en annan bild av det svenska. Hon kommer till den högskola Mehrdad jobbar på för att föreläsa på en konferens om det mångkulturella Sverige. I henne skapar Bakhtiari en bild av den politiskt korrekta svensken. Sanna jobbar för antidiskriminering av ”blattarna” som hon själv uttrycker det men hon är ung och tafatt och hennes resonemang kring mångkultur är pinsamt naiva. Bakhtiari låter berättaren ironisera över Sannas vilja att säga det rätta och framställningen av henne blir många gånger i det närmaste komisk för läsaren. Genom att använda satir kan Bakhtiari bli riktigt tydlig i sin bild av den politiskt korrekta svensken och låta läsaren få syn på de drag som annars skulle kunna gå läsaren förbi. Satiren blir ett slags förstoringsglas i Bakhtiaris problematisering av den politiskt korrekta svensken.

Mehrdad kan inte låta Sannas påståenden passera utan ställer frågor till henne som hon med stora svårigheter svarar på.⁶⁰ Om Bakhtiari har gjort Mehrdad till den perfekta invandraren så är Sanna nubbilden av den toleranta svensken. Hon har jobbat på arbetsförmedlingen och där lärde hon sig att tycka synd om invandrarna. Att föreläsa om ”blatte”-begreppet är för Sanna ett jobb som är enklare att uthärda än andra alternativa jobb och hon vill göra det rätta men har mest ett antal floskler att leverera.⁶¹

Mehrdad möter Sanna vid flera tillfällen och varje gång är det tydligt att Mehrdad är Sanna överlägsen i det mesta. Han har ett oerhört starkt kulturellt kapital. Han är bildad och hans kunskaper inom sitt ämne är på en hög nivå. Han är mycket språkkunnig och behärskar svenska perfekt. Han har en titel och en ställning i samhället och hans sociala status är hög. Trots detta är han, kanske utan att förstå det själv, i underläge utifrån sin härkomst och också i sitt avståndstagande av mångkulturen. Han passar inte in i den mall av invandraren som finns utan gör sin omgivning osäker med sin härmning av det svenska och han skapar en

⁶⁰ Bakhtiari, s.72.

⁶¹ Ibid., s.70.

ambivalens hos sina kollegor som gör honom svår att förhålla sig till och mindre önskvärd på sin arbetsplats. Sanna å sin sida ses som ”svennealibit” på sin arbetsplats och definieras även hon utifrån sitt ursprung och inte utifrån sitt kapital.⁶² Sanna talar sig varm för det nya Sverige och menar att ”idag består svenskheten av blattar och svensnar” samtidigt som hon när hon pratade med Mehrdad tyckte det ”var så konstigt att ha en blatte framför sig som pratade lika ren svenska som hennes egen pappa”.⁶³ Mehrdad värjer sig och undrar hur Sanna kan föra hans talan. Genom att Bakhtiari väljer att låta den svenska kvinnan företräda mångkulturen medan hon ger den invandrade mannen rollen som representant för det svenska visar hon att de båda två är fastlåsta i sina identiteter som svensk och invandrare.

I Nilssons resonemang kring ”exotisk etnicitet” som en form av kulturellt kapital finns också tanken att det kan ses som ”*symboliskt kapital* i det litterära fältet och därmed förvandlas till en tillgång, åtminstone för vissa författare”.⁶⁴ I Bakhtiaris roman blir det tydligt att detta även gäller utanför det litterära fältet. För Mehrdad skulle det kulturella kapital han har i form av ”exotisk etnicitet” kunna vara till hans fördel. Han skulle då kunna vara den icke-svensk som Rana söker för gemenskap i sin lärare och även den ”blatte” som Sanna menar ska finnas i det mångkulturella Sverige. När han väljer att inte identifiera sig med den ”exotisk etnicitet” som andra ser hos honom gör det istället att hans kulturella kapital minskar. Det är ursprunget som styr och som jag ser det är det hans etniska tillhörighet, som ständigt konstrueras i mötet med ”etniska svenskar”, som avgör mötets utgång. Det finns ingen rationell förklaring till varför han inte ses som svensk, det enda som ständigt ligger honom till last är hans etnicitet, det orientaliska. Det kulturella kapital Mehrdads etniska bakgrund utgör är en form av negativt kulturellt kapital och blir till en börda för honom som invandrare. I mötet med svenskheten visar det sig gång på gång att det är ursprunget som är viktigt, inte kapitalet. Trots Mehrdads ansträngningar att passa in i den svenska gemenskapen är hans ursprung där och hindrar honom från att komma in.

I sin diskussion med Mehrdad undrar Rana varför det var viktigt att anstränga sig för att bli svensk. Mehrdad svarar henne då, ”med en smärta i rösten som förvånade Rana”, att det är nödvändigt.⁶⁵ Det är intressant att Mehrdad i sitt svar till Rana visar känslor inför sin kamp att

⁶² Bakhtiari, s.69.

⁶³ Ibid., s.226, och s.361.

⁶⁴ Ibid., s.46.

⁶⁵ Ibid., s.169.

vara svensk. Bakhtiari framställer sina karaktärer tämligen stereotypa och men här blottar sig Mehrdad när han låter Rana höra hans smärta och det ger honom ett mer mänskligt drag. Den anpassning till svenskheten han gjort har inte varit utan offer. Bakhtiari berättar inte vilka offer Mehrdad har gjort och varför han tycker att det är nödvändigt att anstränga sig. Jag kopplar hans ansträngningar och offer till hans kamp för att hans döttrar ska bli svenskar. Mehrdad framhåller att barnen är födda på Malmö Allmänna sjukhus och kallar dem ”första generationens svenskar”.⁶⁶

Här leker Bakhtiari med begreppet *andra generationens invandrare* och låter istället barnen bli *första generationens svenskar*. Det är ett intressant byte av perspektiv och när det gäller Mehrdad är egentligen inte det faktum att han är född i Iran skäl nog för att betrakta honom som icke-svensk, det är det faktum att hans föräldrar är iranier som gör honom till något annat än svensk. Barn till svenska föräldrar kan vara födda var som helst i världen och ändå betraktas som svenskar. Jag menar att Mehrdads kamp för att bli svensk inte bara är en kamp för egen del utan också för döttrarna. Om Mehrdad själv är svensk skulle det ju innebära att hans barn också är det. De skulle då per automatik vara med i den svenska gemenskapen. De skulle helt enkelt ha del av det symboliska objektet. Schibboleten skulle vara att ha svenska föräldrar. Bakhtiari visar dock på flera ställen i boken att det inte är så enkelt. Omgivningen accepterar inte den eleganta omskrivning som Mehrdad gör med *första generationens svenskar*. Detta visar jag mer ingående längre fram i analysen när dottern i familjen, Baran, diskuteras. Azars diskussion om att värdet på det symboliska objektet måste bestå är högst relevant här, om Mehrdad skulle vara svensk skulle hans barn också vara svenskar.⁶⁷ Men då måste andra med invandrabakgrund också få del av del svenska gemenskapen och deras barn i sin tur. Om alla kan vara med, då minskar värdet av att vara svensk.

5. 2 Noushin – den vilsna invandraren

Medan Mehrdad vill se sig själv och sina barn som svenskar är Noushin mer tveksam till svenskheten. Hon är den som ser till att barnen pratar persiska hemma och vill att de ska veta var de kommer ifrån. Samtidigt har hon ställt upp på sin mans idéer om att ”Sverige skulle vara lika självklart för dem som det var för en Anna eller Lisa som fötts av en Gunilla eller en

⁶⁶ Bakhtiari, s.33.

⁶⁷ Azar s. 98.

Margaretha”.⁶⁸ Mehrdads teorier om att barnen skulle kunna bli förvirrade om de hörde alltför mycket om sina föräldrars erfarenheter har lett till att hon hållit inne med sådant hon egentligen velat delge dem. Mehrdad menar att ”[d]et värsta som fanns var föräldrar som hindrade sina egna barn från att bli en del av det svenska samhället genom att hela tiden prata om den egna historien och det egna hemlandet”.⁶⁹ I Noushin har Bakhtiari skapat en annan typ av invandrare, en invandrare mer vilsen och trevande i sin identitet, en mer nyanserad och komplex karaktär än i Mehrdad.

Noushin saknar flera av de typiskt svenska attribut hennes man och barn har. Hon har inte lyckats tillägna sig det svenska språket så som hennes man har gjort. Tvärtom har hon fortfarande efter många år i Sverige stora problem med att uttrycka det hon vill. Hon har heller ingen karriär i arbetslivet att tala om, hon har jobbat inom den offentliga sektorn och senast som projektledare för ett projekt för invandrarkvinnor. Från det arbetet har hon varit sjukskriven i många månader. Hon saknar på så sätt socialt sammanhang för sin svenskhet. Detta leder till att hon definitivt står på utsidan av den svenska gemenskapen. Noushins vardag finns inte i det svenska på samma sätt som för de övriga i familjen vilket medför att hon inte ser sin identitet som svensk. Samtidigt har hon inte tillåtits behålla sin identitet som iranska eftersom hon accepterat sin mans idéer om att skapa en svensk framtid för döttrarna. Bakhtiari har i Noushin skapat en karaktär som kan beskrivas med Bhabhas term kulturell hybrid. Hon har förlorat kontakten med sitt ursprung i hemlandet och sin ursprungliga kultur men samtidigt blir hon inte heller fullt ut medlem i det nya landets gemenskap och hör inte hemma någonstans. Hon lever i ett mellanrum, i glappet mellan två gemenskaper. För Bhabha är detta inte nödvändigtvis något negativt utan mer en möjlighet att skapa något nytt. Men Bhabha tolkar hybriditetstillståndet mer positivt än vad Bakhtiari gör. Hos Bakhtiari är det mer av Fanons tankar om den inlåsning en människa har i sitt historiska ursprung som tycks dominera.⁷⁰ Noushin som kulturell hybrid kan inte dra nytta av de två kulturer i vars gränsland hon lever. Bakhtiari visar genom Noushin snarare på en rotlöshet och en sorg över att varken ha kvar sin gamla identitet som iranska eller vara en del av den nya, svenska kulturen.

⁶⁸ Bakhtiari, s.274.

⁶⁹ Ibid., s.273.

⁷⁰ Fanon, s. 200f.

Den kluvenhet Noushin uppvisar i sin identitet blir tydlig när hon i boken stöter på Farideh Oskoui. Noushin står och väntar på pendeltåget med tofs i håret och bekväma promenadskor då hon träffar Farideh som, enligt Noushin, är ”självaste essensen av en sann iransk kvinna: Alltid välvårdat yttre. Alltid välformulerade åsikter”.⁷¹ I mötet med Farideh känner sig Noushin obekvämt, och tänker på sitt eget utseende och jämför sig med den väl bibehållna Farideh. Båda kvinnorna har samma ursprung och detta refererar Noushin till då hon jämför deras yttre. Naturligtvis kan alla kvinnor oavsett ursprung tänka att andra har ett mer tilltalande yttre än de själva har men här refererar Noushin till det faktum att den andra kvinnan är från Iran. Här är det deras identitet som iranskor som är viktig, att de inte är svenskar utan har sitt ursprung i en annan etnisk kontext. Då finns det, utifrån Noushins horisont, en förväntan på att ha ett välvårdat yttre. Ett välvårdat yttre kan ses som ett slags inkorporerat kulturellt kapital där god uppfostran och ansträngning genom till exempel återhållsamhet med mat och dryck eller väl lagd makeup leder till högre kapital. Det handlar inte om att vara vacker utan att göra en medveten ansträngning för att nå målet: ett välvårdat yttre. Samtidigt är det kapital en person äger beroende på var personen befinner sig. I den svenska gemenskapen är det inte samma egenskaper eller attribut som leder till högt kapital som i andra gemenskaper. För Noushin medför avsaknaden av det kapital som ett välvårdat yttre ger att hon inte lever upp till de förväntningar hon upplever finns på henne som iranska. Därmed fjärras hon ytterligare från den iranska identitet som en gång var hennes.

Noushins man, Mehrdad, kommer snart till stationen och träffar då på de båda kvinnorna. På en fråga från Farideh om hur Noushin har det broderar han ut svaret ganska långt från verkligheten. Mehrdad påstår att hans fru har så goda kunskaper i svenska att hon kan sköta allt det administrativa på egen hand i det projekt hon vill driva. Genom detta svar flyttas fokus från kvinnornas iranska identitet och deras svenskhet. Istället blir det möjligheten att vara en del av den svenska gemenskapen som står i fokus. Mehrdads svar är ett försök att öka Noushins kulturella kapital och dra henne med sig in i det svenska. Återigen hamnar Noushin i en situation där hon står mellan sitt gamla iranska ursprung och sitt nya svenska liv. De svenska språkkunskaperna som Mehrdad påstår att hans fru har skulle öka Noushins kulturella kapital om de fanns även i den kontext där de två iranska kvinnorna befinner sig. Här försöker Mehrdad att bättra på sin frus kulturella kapital i form av språkkunskaper på ett sätt som är

⁷¹ Bakhtiari, s.126.

uppenbart överdrivet. Underförstått vet de alla tre att så inte är fallet och istället för att öka Noushins status förminskar han henne. Samtidigt vill Mehrdad göra Noushin mer svensk än vad hon är genom att påstå att hon pratar utmärkt svenska. Noushin måste hela tiden leva i skuggan av sin man och sina barn och förhålla sig till hur de konstruerar sina identiteter. Hon kan därför inte bygga en stark identitet, varken som svensk eller som etnisk iranska. Man kan se Noushin som tämligen rotlös och i avsaknad av en fast identitet eftersom hon inte tillåts definiera sig själv utifrån sitt iranska ursprung men inte heller är välkommen som svensk. Hon tvingas hela tiden att stanna kvar i det gränsland mellan identiteter där hon hamnat och verkar inte ha någon möjlighet att ta sig ur det.

Även familjen Abbasis bosniska städerska, Kadefa, som lever i Sverige i väntan på uppehållstillstånd, har synpunkter på Noushins försök att skapa en identitet. Det är mest Noushin som sköter kontakten med Kadefa och förhållandet dem emellan är lite ansträngt. Noushin tycker sig i sin städerska känna igen sin egen situation som ny i Sverige med den tärande oron om man ska få stanna eller inte. Kadefa har en annan syn på tillvaron och kom till Sverige för att ”leva i ett land där alla tilläts vara som de är”.⁷² Hon kan inte förstå varför familjen Abbasi försöker vara så svensk. Barnen pratar svenska med varandra och det finns inga föremål i hemmet som påminner om hemlandet och dessutom äter de skinka. De två kvinnorna är båda invandrare och ingen av dem pratar bra svenska. Noushin har en framgångsrik man och lever i ett villaområde bland svenskar och borde vara den av de två som besitter det största kapitalet, både ekonomiskt, kulturellt och socialt. Trots det verkar Kadefa vara den med mest självförtroende och hon anser att familjen Abbasi har stora problem. Detta menar Kadefa beror på ”deras lånade svenskhet” och hävdar att en ”återförening med rötterna var vad som behövdes”.⁷³ Om man som Nilsson menar att etnicitet kan ses som en form av kulturellt kapital kan man här se det som att Kadefa har ett större kulturellt kapital med utgångspunkt från etnicitet än Noushin.⁷⁴ I beskrivningen av de båda kvinnorna framskyftar en viss ironi och medan Noushin många gånger framställs som osäker beskrivs Kadefa nästan klämkäck emellanåt. Här verkar Bakhiari driva med det mångkulturella och den svenska identiteten. Karaktärerna i en satir ska vara något av

⁷² Bakhtiari, s.41.

⁷³ Ibid., s.41.

⁷⁴ Nilsson, s.45.

karikatyrer enligt Henriksson och Kadefa är en sådan karaktär.⁷⁵ Hon genomgår inte någon större utveckling under berättelsens gång och hennes dåliga svenska med kommentarer som ”VorrSkaJåBörja” beskrivs på ett lite skrattretande sätt.⁷⁶ Kadefa verkar inte ha några drömmar om att bli svensk, hon vill fortsätta sitt liv som bosnier fast i ett nytt land och hennes enda dröm är ett svenskt uppehållstillstånd. Hon verkar till skillnad från Noushin trygg i sin etniska bakgrund. I Kadefa har Bakhtiari skapat en motpol till Noushin, Noushin som den vilna hybridiserade invandraren i kontrast till Kadefas stabila identitet som bosnier i Sverige.

Trots att Noushin i romanen har en så begränsad sfär av social samvaro träffar hon då och då Gudrun, som varit hennes svensklärare på SFI-undervisningen, och pratar med henne på sin brutna svenska. Gudrun ”nickade alltid uppmuntrande när Noushin pratade även om Gudrun inte alltid förstod henne”.⁷⁷

Gudrun hade fascinerats av sin elev som ville så mycket, men lärde sig så lite. Hon hade erbjudit Noushin privatlektioner som snabbt hade övergått till terapi för Noushin, och för Gudruns del omgångar med någon med ett händelserikt liv.⁷⁸

När Gudrun och Noushin träffas på ett café är det som vanligt Gudrun som pratar mest. Noushin är mest där för att hon är invandrare som för Gudrun är ”en exklusivitet som bara människor som hade varit på tillräckligt intressanta ställen, långt bort från Gudruns egen vardag, hade privilegiet att betitla sig som”.⁷⁹ Vänskapen och mötet tycks vara till för att tillfredsställa Gudruns behov av det exotiska. Noushin ses som något spännande och Gudrun kan genom att umgås med henne få del av detta. Att betrakta någon som exotisk och spännande på detta sätt ingår enligt Said i det västerländska sättet att se på orienten och det orientaliska.⁸⁰ Kvinnorna har naturligtvis helt olika kulturellt kapital. Gudrun har både en utbildning och en språkbehärskning som Noushins saknar och hon har dessutom ett socialt kapital i form av kontakter som Noushin inte har. Det är tydligt att Gudrun använder Noushin mest för sina egna syften, att få hålla låda utan att behöva lyssna och att få känna sig som en

⁷⁵ Henriksson, s.8.

⁷⁶ Bakhtiari, s.41.

⁷⁷ Ibid., s.54.

⁷⁸ Ibid., s.52.

⁷⁹ Ibid., s.55.

⁸⁰ Said, s. 119f.

världsvan och tolerant människa. Noushins tankar kring sina problem med familj och barn sveper Gudrun snabbt bort och påbörjar ett annat samtalsämne som intresserar henne mer.

Gudrun vill gärna lära sig att vara lite exotisk och försöker ibland härma det typiskt annorlunda. Hon tycker om att hälsa på Noushin utan att avtala om möte i förväg eftersom hon ”gillade de där spontana besöken som var så vanliga bland invandrare”.⁸¹ Här är berättarrösten öppet ironisk och beskriver på ett roligt och elakt sätt Gudruns tankar kring den spännande Noushin. När Bakhtiari på detta sätt för in satiren som ett berättartekniskt grepp mildrar hon den bild hon ger av Gudrun som en egocentrisk person med förkärlek för det exotiska och gör henne komisk.

Gudruns överlägsenhet i kapital gör att Noushin inte har möjlighet att ha en vänskap med henne på jämlika villkor och Noushin får mest ställa upp på det Gudrun föreslår. Noushin är intressant för Gudrun på grund av sitt orientaliska ursprung och skulle hon vara mer svensk skulle hon vara ointressant för henne. Här är Noushins exotiska etnicitet ett bidrag till hennes kulturella kapital. Hennes kontakt med Gudrun är egentligen den enda kontakt Noushin har med svenskar, dock bidrar den inte till att föra Noushin närmare den svenska gemenskapen. En förutsättning för kontakten är ju att Noushin har sitt kulturella kapital utifrån sin etnicitet. Bakhtiari visar att detta exotiserande förhållningssätt gentemot invandraren gör att denne stängs ute från den svenska gemenskapen och inte får del av det symboliska objektet. Invandraren låses in i sin invandraridentitet och tillåts inte lämna det gränsland denne befinner sig i.

5.3 Baran – första generationens svensk

I döttrarna har Bakhtiari skapat två karaktärer som lever sina liv i Sverige tämligen aningslöst. Lillasyster Baran går på högstadiet och är del av en grupp flickor som har ett band som sysslar med hiphop. Flickgänget är Barans ”crew” och en viktig del i hennes liv. Hennes klädstil häger ihop med hennes musiksmak och uppskattas inte av familjen. Hennes farmor vill att hon ska vara mer proper och oroar sig för vad svenskarna tänker när de ser Baran.⁸² Baran pratar inte så mycket och kommer, kanske just därför, mycket bra överens med sin pappa. Hon är

⁸¹ Bakhtiari, s.141.

⁸² Ibid., s.60.

oroligt lagd och vill helst undgå uppmärksamhet och bara få vara ifred och lyssna på sin musik.

Barans föräldrar är båda födda i Iran men själv är hon född i Sverige. Hon ser inte sig själv som iranier, något som blir tydligt i en diskussion hon har med sin mor, Noushin. Baran berättar om en kamrats mamma som arbetar på tv och som vill göra ett reportage från Iran för att visa "[a]tt iranier är liksom ... ja, som vi är". Här identifierar sig Baran med det svenska och är med i samma gemenskap som kamraten och hennes mamma, det är till den gemenskapen "vi" syftar. Därmed tar hon omedvetet avstånd från sin iranska etnicitet. Hennes mamma påpekar då att Baran faktiskt "är iranier själv" något som Baran i stunden verkar helt oförstående inför.⁸³

Utseendemässigt är hon förstås en del av ett annat land och i samband med ett besök hos släkten i Iran tänker Baran mycket på att det kunde ha varit hennes liv.

Det fanns ju redan en så självklar plats för hennes namn där. Redan i tullen, när kvinnan hade tagit Barans pass, läst upp namnet högt och utan minsta tvekan tittat från bilden i passet till Baran i höljet och bett henne dra bak sjalen så hon kunde se Barans ansikte. Redan då hade det känts konstigt. Inte en enda gång hade Baran behövt bokstavera det, eller förklara hur det uttalades, eller säga att det betyder regn, eller påminna folk om hur det stavades nu igen, eller ursäkta dem som inte lyckades få rätt på uttalet hur gärna de än sa att de ville och hur viktigt de än sa att de tyckte att sådant var. Och så konsekvenserna av ett sådant namn, frågorna, nyfikenheten, blickarna eller delgivningen av egna åsikter om landet där hennes föräldrar var födda, inget av det där existerade här. Som om Baran aldrig hade varit någon annanstans.⁸⁴

Här är plötsligt Baran en del av den iranska gemenskapen tack vare sitt iranska namn och utseende. Ingen ser att hon inte är född i Iran. Att hon även har tillgång till språket stärker tillhörigheten. Hennes moster menar att hon är "förvånande bra på persiska" och säger till Baran och hennes syster att det gör att man "glömmer att ni inte är iranier".⁸⁵ Det symboliska objektet är alltid bundet till en viss kontext och det orientaliska ursprung som gör att familjen

⁸³ Bakhtiari, s.15.

⁸⁴ Ibid., s.250f.

⁸⁵ Ibid., s.112.

Abbasi står utanför den svenska gemenskapen är deras inträdesbiljett i den iranska. Precis som Noushin befinner sig Baran i ett gränsland mellan den svenska och den iranska gemenskapen och är en kulturell hybrid. För Baran är det dock den svenska identiteten hon känner sig hemma i. Genom att bejaka sin iranska etnicitet skulle hon emellertid kunna få tillgång till ytterligare en kultur. Detta skulle enligt Bhabha kunna ses som en positiv konsekvens av hybridisering som Baran genom sitt förhållningssätt går miste om.⁸⁶

Flickornas kusin, Negar, förstår sig inte på Baran och hennes syster och deras ointresse att ta för sig av saker de som svenskar kan göra men hon som iranier är utestängd från.

Men varje gång Negar tittade på Parisa och Baran kunde hon bara se vilket slöseri det var med beviljade uppehållstillstånd, med utländska pass som välkomnade dem till alla länder som nekade Negar inträde. Kusinerna var så enkla. Hon hade önskat få höra historier om snygga blonda killar, om vilda fester, om resor till alla platser Negar hade sett på teve.⁸⁷

Förväntningarna på livet i Sverige och livet i Iran motsvarar inte verkligheten, varken för Baran eller för Negar. För Baran är det så att hennes utsida passar in i Iran men att hennes insida är mer svensk. Hon har trots eller kanske tack vare sina föräldrar en svensk syn på det mesta och förfäras många gånger av hur ungdomarna i Iran tänker och agerar. Synen på den välvårdade och vackra iranska kvinnan återkommer och Negar försöker få sina kusiner att åtminstone hjälpligt leva upp till den bilden genom att föreslå sina kusiner lite skönhetsvård.⁸⁸ För Negar är Baran svensk men uppför sig inte alls så som Negar hoppats. I att vara svensk ligger en möjlighet till resor och nöjen, en sorts frihet som Baran uppfattar som så självklar att hon inte verkar utnyttja den. Här möter orienten occidenten och båda genomsyras av felaktiga bilder av varandra. Bakhtiari visar tydligt att kulturellt kapital beror på var man befinner sig och i vilken gemenskap.

Bakhtiari väljer att inte bara koppla svenskhet till utseende och attribut som språkkunskaper. Hon problematiserar också var boendet är placerat. Familjen Abbasi bor ”i en illgul villa i en återvändgränd i Oxie, strax utanför Malmö”.⁸⁹ När Baran möter Rana, en invandrartjej från Mehrdads klass och de slår följe hemåt visar det sig snart att hemåt betyder olika saker för

⁸⁶ Bhabha, s. 112ff.

⁸⁷ Bakhtiari, s.206.

⁸⁸ Ibid., s.171.

⁸⁹ Ibid., s.32.

dem. Där Rana svänger vänster svänger Baran höger och Rana kommenterar att Baran ”bor på rätt sida”. Något som Baran själv aldrig reflekterat över, ”[f]anns det en fel sida också?”.⁹⁰ Rana är däremot väl medveten om vad som passar sig för invandrare och vad som är för svenskar. När Rana får klart för sig att hennes förre lärare Mehrdad är Barans pappa kan hon inte låta bli att ställa Baran till svars. Hon har svårt att acceptera att Baran lever så aningslöst svenskt och retar sig på ”[d]eras stora hus, deras städerska, de båda bilarna som var parkerade utanför”.⁹¹ Hon tänker att det bara är utsidan som inte passar in men att de i övrigt beter sig som svenskar. Ranas egna föräldrar jobbar och sliter och har ”ändå inte kunnat flytta från den där minilägenheten”.⁹² Här för Bakhtiari in en typ av motsättning mellan Rana och Baran som inte grundar sig på etnicitet, nämligen klasskillnad. Ranas föräldrar hör till det som kan kallas arbetarklass medan Baran och hennes familj snarare hör till medelklass.

Nilsson diskuterar hur klassbegreppet har bytt skepnad och blivit mer av en diskussion kring etnicitet istället och för ett långt resonemang kring hur omfördelning av resurser som ett klassiskt sätt att bekämpa klasskillnader alltmer har ersatts av erkännande av etniska grupper vilket snarare cementerar skillnaden mellan grupperna.⁹³ Rana kopplar sina föräldrars situation till etnicitet och ser den goda levnadsstandard som Baran och hennes familj har som något svenskt. Familjen Abbasi blir på så sätt förrädare som inte håller sig till de ramar deras etnicitet ger dem. Därmed visar Bakhtiari att inte endast etnicitet utan också klass är viktigt för tillhörigheten. En djupare analys av detta ryms inte inom ramen för denna uppsats. Att studera *Kan du säga schibbolet?* ur ett postkolonialt perspektiv i kombination med Bourdieus kultursociologiska resonemang om kapital med fokus på skärningen mellan kulturellt kapital och ekonomiskt kapital och därigenom inbegripa klassbegreppet skulle dock vara en mycket intressant fördjupning av uppsatsen.

Bokens titel *Kan du säga schibbolet?* är mycket väl vald. Att vara svensk, att få kalla sig svensk kräver någon form av medlemskap. Problemet som blir uppenbart för familjen Abbasi är att det är omöjligt att uppfylla medlemsvillkoren. När det gäller kulturellt, ekonomiskt och socialt kapital får familjen som helhet sägas vara väl utrustad men i mötet med Sverige, svenskarna och det svenska hjälper inte det. De olika karaktärerna i familjen förhåller sig

⁹⁰ Bakhtiari, s.372.

⁹¹ Ibid., s.385.

⁹² Ibid., s.385.

⁹³ Nilsson, s. 75.

olika till Sverige och sin identitet. Mehrdad önskar att få vara svensk och ser sina döttrar som svenskar. Noushin har hamnat i gränslandet och vill bejaka sitt iranska ursprung men verkar skämmas för det och vill försöka vara svensk för familjens skull. Döttrarna verkar inte veta vad de ska betrakta sig som, de bara är. Omgivningens ståndpunkt är att de är icke-svenskar och Nilsson menar att ”icke-svenska etniciteter konstrueras utifrån ett särskiljande, homogeniserande, fiktionaliserande och rasifierande perspektiv”.⁹⁴

Azar menar att ett ”schibbolet registrerar *avståndet* till den andre”.⁹⁵ Bakhtiari visar gång på gång i romanen att detta avstånd skapas ur ursprung. Trots olika inställning till identitet hos de karaktärer jag studerat, trots olika skillnader i kulturellt och socialt kapital mellan dem är de lika uteslutna ur den svenska gemenskapen alla tre. Det symboliska objekt som efterfrågas handlar om att vara etnisk svensk. Att vara invandrare är fel schibbolet. Ursprung är helt enkelt ett avstånd som, enligt Bakhtiari, inte kan överbryggas.

6 Sammanfattning

Syftet med uppsatsen är att se hur Marjaneh Bakhtiari i sin roman *Kan du säga schibbolet?* belyser identitet utifrån ett invandrarperspektiv och ställer det i relation till svenskhet och gemenskap.

Romanen befolkas av många karaktärer men jag ser familjen Abbasi som bokens huvudpersoner. Föräldrarna i familjen är invandrare från Iran. Pappan, Mehrdad, undervisar på högskolan och mamman, Noushin, är sjukskriven från en projektanställning. De har två tonårsdöttrar, Parisa och Baran, som båda är födda i Sverige. Jag har studerat hur tre av karaktärerna, Mehrdad, Noushin och Baran, förhåller sig till identitet och ursprung ur ett postkolonialt perspektiv genom att undersöka hur forskningsfältets begrepp som härmning, ambivalens och hybriditet används. Tillsammans med det postkoloniala perspektivet har jag använt Bourdieus kultursociologiska resonemang om kapital och undersökt förekomsten av framför allt kulturellt kapital hos karaktärerna samt utrett hur detta kapital påverkar karaktärernas möjligheter att delta i den svenska gemenskapen.

⁹⁴ Nilsson, s.193.

⁹⁵ Azad, s.23.

I min analys visar jag att Bakhtiari's karaktärer representerar olika syn på identitet och besitter olika kulturellt kapital. Medan den ena karaktären, Mehrdad, strävar efter en svensk identitet och har tillägnat sig en stor mängd kulturellt kapital i form av utmärkta kunskaper i svenska språket, titlar och ett bra arbete, kan en annan, som Noushin, ses som en kulturell hybrid. Jag visar att dåliga språkkunskaper och brist på fast förankring på arbetsmarknaden leder till en vilshenhet i Noushins syn på sin identitet som står i kontrast till Mehrdads självsäkra försök att vara en del av den svenska gemenskapen. En tredje identitetsproblematik i romanen står Baran för som identifierar sig själv som svensk och har samma kulturella kapital som alla andra svenska ungdomar i hennes ålder men som inte ses som svensk av sin omgivning. Alla tre karaktärerna har dock ett kulturellt kapital i form av sin etnicitet.

Azar menar att det finns en gräns mellan dem som är med i den svenska gemenskapen och dem som står utanför. Det finns ett *symboliskt objekt* som utgör en sorts schibbolet, lösenord, för den som vill befinna sig i gemenskapen och skapar ett avstånd till dem utanför. När det gäller kulturellt, ekonomiskt och socialt kapital får familjen som helhet sägas vara väl utrustad men i mötet med det svenska hjälper inte det. Bakhtiari visar gång på gång i romanen att avståndet mellan dem som är med i den svenska gemenskapen och dem som står utanför skapas ur ursprung. Det symboliska objekt som efterfrågas handlar om att vara etnisk svensk. Att vara invandrare är fel schibbolet. Ursprung är helt enkelt ett avstånd som, enligt Bakhtiari, inte kan överbryggas.

7 Källförteckning

- Andersson, Therese. "Kulturmöte och identitet – en textanalys av tre skönlitterära texter". Örebro Universitet, HumUS-akademin. [C-uppsats], 2007
- Azar, Michael. *Den koloniala bumerangen. Från schibbolet till körkort i svenskhet*. Stockholm/Stehag: Brutus Östlings bokförlag Symposium, 2006.
- Bakhtiari, Marjaneh. *Kan du säga schibbolet?*. Stockholm: Ordfront, 2008.
- Bhabha, Homi K. *The location of culture*. London: Routledge, 1994.
- Bourdieu, Pierre. "Ökonomisches Kapital, kulturelles Kapital, soziales Kapital" ur Reinhard, Kreckel, red., *Soziale Ungleichheiten*, Göttingen 1983, 183-98.
- Dahlstedt, Anja. "Annorlundahet som kapital - Kategorin invandrarförfattare och annorlundahet på det litterära fältet". Högskolan i Borås, Bibliotekshögskolan. [Magisteruppsats], 2006.
- Eriksson, Catharina, Eriksson Baaz, Maria & Thörn, Håkan red. *Globaliseringens kulturer. Den postkoloniala paradoxen, rasismen och det mångkulturella samhället*. Nora: Nya Doxa, 1999.
- Fanon, Frantz. *Svart hud, vita masker*. Göteborg: Daidalos, 1995.
- Granath, Martin. "Kampen om berättelsen - The Struggle of Narratives", Malmö högskola, Lärarutbildningen Kultur-Språk-Medier. [Examensarbete], 2013.
- Gröndahl, Satu. "Från Fångarnas kör till Svinälängorna- kvinnliga erfarenheter i den interkulturella svenska litteraturen". ur Arping, Åsa och Nordenstam, Anna red. *Genusvetenskapliga litteraturanalyser*. Lund: Studentlitteratur, 2010. s. 235-245.
- Göndör, Eli. "Hur rasistiskt är Sverige", *Östgöta Correspondenten*, 2014-03-03
- Henriksson, Linus. "Att finna tonen - om satir i Marjaneh Bakhtiaris roman Kalla det vad fan du vill.". Örebro Universitet, HumUS-akademin, 2011.
- Nilsson, Magnus. *Den föreställda mångkulturen- Klass och etnicitet i svensk samtidsprosa*. Hedemora: Gidlund, 2010.
- Said, Edward W. *Orientalism*. Stockholm: Ordfront 1993.
- Tenngart, Paul. *Litteraturteori*. Malmö: Gleerups, 2008.
- Valham, Josefin. "Vem vill ha mig som svensk? – en problematisering av begreppet invandrarförfattare". Mälardalen högskola, Akademin för utbildning, kultur och kommunikation. [Examensarbete], 2009

Wendelius, Lars. *Den dubbla identiteten: immigrant- och minoritetslitteratur på svenska 1970-2000*. Uppsala: Centrum för multietnisk forskning, 2002.